Zalai Károly

Rozsos István Radnótit szaval

1963. február 17. volt. Rozsos István a szeles utcán, megbújva télikabátjában, hazafelé sietett, s tudta már, hogy nem volt jó ötlet a kávéház. De egy órája viszont úgy érezte, hogy abba pusztul bele, ha odahaza marad. Ám a kávéház tele volt vasárnapi népekkel. Jó néhány üvöltöző gyerek, hangosan fecsegő nők, zsivaj, nyugtalanság. Ráadásul jó fél órába tellett, amíg megkapta a kávéját, ami persze hideg volt, s vízízű, pedig a Manci ismerte őt, de annyi volt ma a dolga, hogy dacára a vastag borravalóknak, nem törődött vele. Rozsos még konyakot is rendelt, de ez sem oldotta föl benne a feszültséget. Sőt, egyre idegesebb lett, mert a sarokban ott ült egy férfi, aki ugyan látszólag újságot olvasott, de közben őt leste. Vajon ki küldte? Kopott öltöny, divatja múlt nyakkendő, ócska kalap mellette a széken, s egy olyan kabát, amit Rozsos még a háború előttről ismert. Távolról is érezni lehetett rajta a molyirtó szagát, meg hogy szakadt a bélése, és lyukasak a zsebei. Mert ez az ürge pont úgy nézett ki, mint aki állandóan lesekszik, s bár nyugodtnak tetteti magát, közben tömpe ujjaival a zseb varrását tépkedi. A második konyak után Rozsos fizetett, s megpróbált nyugodtan kimenni a presszóból, de közben meg-megremegett, s bizonytalanok lettek a léptei, mert szinte sütötte a tarkóját, ahogy a pasas utána sandított. Az utcán aztán rádöbbent, hogy odakint még rosszabb, hisz arcába csapott a csontig hatoló, jéghideg februári szél. Vacogni kezdett. Ó, hogy utálta ezt a belső remegést, ami a szívében kezdődött, aztán a gyomrába, majd az agyába kúszott, s közben szinte teljesen szétzilálta a gondolatait. Ilyenkor csak a versek segíthettek *Immár a félelem sokszor sziven érint és néha messzi hír csak néked a világ; egyre régibb emlékként őrzik gyermeki korod a régi fák. Gyanakvó reggelek s vészes esték között, háborúk közt élted le életed felét.* A sarkon túl szinte elfújta a szél. Halkan káromkodott. Ha valamit, akkor a hideget nem bírta. A munkatábort juttatta eszébe. A jeges földet, ahogy a csákánnyal csapdosta, a szögesdrótot, a körben álló fegyveres őröket, akikről sohasem lehetett tudni, hogy jókedvükben nem vernek-e valakit halálra. Ez a mocskos, határtalan félelem így télidőn mindig eluralkodott rajta. És ez fölmorzsolta minden erejét. Az a pasas a kávéházban valahogy ismerős volt. Mennyi lehetett? 59, 60? Már talán nyugdíjba készült. Unokák, testes feleség, vasárnapi bableves várja odahaza, persze csak akkor, ha leadta a jelentést. Húsz éve meg talán a munkaszolgálatosokra fogta a fegyverét. És persze, megúszta a háborút, majd az

utána következő tisztogatásokat is, majd ügyesen átállt a másik oldalra. Megint jól járt, újra az a munkája, hogy őt lesse. A háború alatt, azért mert ő zsidó volt, most meg azért, nehogy a rendszert bomlassza. Proletárdiktatúra van, mindenkiben osztályellenséget sejtenek. Mert az elvtársak rettegnek, hisz tudják, hogy évek óta minden hazugságra épül. Ráadásul 56-ban elmenekült a fél ország. Igaz ugyan, hogy azóta lazítottak valamit a gúzson, de egyre jobban félnek, mert attól tartanak, hogy újra megvadulnak a tömegek. Rozsos közben a sarki talponállóhoz ért, amelynek éppen nyíló ajtajából megcsapta a jól ismert szag, a szóda, a fröccsök, az ócska cigaretták, odvas fogak, és mosatlan ingek szaga. De most valahogy hívogató volt mindez. Abban bízott, hogy elrejtőzhet benne. Be is ment, itt aztán nem figyelt rá senki. Az egyik sarokban meghúzta magát, megint csak konyakot ivott, hozzá egy kis szódát, hogy hamar kimossa a torkából az olcsó kotyvalék maró ízét. Maga elé meredt, mint a többiek. Egészen addig iszogatott, amíg bírták a lábai. Egy kicsit megnyugodott közben. Továbbra is verseket mormolt magában, épp azt, ami eszébe jutott. József Attilát, Adyt, s persze Radnótit, a kedvencét. De ez most nem volt jó ötlet, mert a tömegsírba taposott költő megint eszébe jutatta a munkatábor, aztán meg Balfot, Szerb Antalt, Farkas Istvánt, Pap Károlyt, Ámost és a többieket. Mit vétettek? Nincs erre válasz, csak zokogni lehet, s körömmel beletépni a saját húsába. Valaki harsányan fölröhögött mellette, mint valami állat. Hát ezek azok! Mindenütt ott vannak. Belőlük lesznek az őrök, a verőlegények, a hóhérok, a szolgák, akik pár odadobott koncért, ha kell bikacsökkel, fönntartják a „rendet". Rozsos gyorsan fölhajtotta maradék italát, s már kissé bizonytalan léptekkel hazafelé indult. *Járkálj csak, halálraitélt! Bokrokba szél és macska bútt, a sötét fák sora eldől előtted: a rémülettől fehér és púpos lett az út.* Már látta a házkaput, amikor elétoppant a néni. Látásból ismerte, köszönt neki, s ment volna tovább, de az öregasszony kabátjába kapaszkodott, s műfogsorát csattogtatva, azt suttogta neki, hogy ajándéka lenne a számára, már odahaza is kereste; a házmester mondta, hogy minden pillanatban hazajöhet. Ezért aztán itt várt rá. Hát persze, gondolta Rozsos, a házmester is állandóan őt lesi, mindent tud róla, hogy ki vendégeskedett nála, és mikor jár haza. Biztosan ő is jelent róla. Nézte a töpörödött zsidó öregasszonyráncos arcát és tiszta kék szemét. Valamikor jobb napokat láthatott, ez csillogott a tekintetében. Mit tetszik parancsolni, kérdezte, s a nő ekkor előhúzott a szatyrából egy újságot. Egy Nyugat volt. A férjem olvasgatta valamikor, aztán szinte mind elkallódott, a háború alatt, tudja, de nem fejezte be. Értették ők jól egymást. Nagyon köszönöm, szívesen meghálálnám, hadarta, és a zsebébe nyúlt, de az öregasszony őszintén fölháborodva megfogta a karját. Ugyan,

hagyja, mondta. Ajándék, mert nagyon szeretem, ahogy játszik. Láttam ám, néhányszor a Jókai színházban meg a tévében is. Nagyon köszönöm, hebegte Rozsos, s remélte, hogy az öregasszony nem akar többet beszélgetni. Kezét csókolom, mondta gyorsan, s kikerülve a nőt, átvágott az útcán, becélozva a házkaput. Megint érezte a tarkóján, hogy a nézik, de ez szerencsére „jó nézés" volt, nem félt tőle; elkezdett hát lassabban, nyugalmat tettetve lépdelni. Színész, gondolta megvetően magáról, máris játszom. „Az úr hazafelé siet. Pompás vasárnapi ebéd, aztán szunyókálás, majd kávé, szivar, este pedig bridge-parti." Majd jön a meghajlás és taps. Ó, de elege van már ebből. Sohase hitte volna, hogy egyszer majd gyűlölettel gondol a sikerre. De mostanában mindig összeszorult a gyomra, amikor a tenyerüket összecsapdosó, kipirult arcú nőket és férfiakat figyelte a színpadról. Szerényen mosolygott, a jól ismert és a közönség által annyira szeretett kisfiús, vagány vigyorgás mögé bújt. Pedig már nem volt kisfiú. Sajnos fölnőtt, és hirtelen vénséges vén öregember lett belőle, aki már nem tud semminek sem örülni. Egyedül volt. Apját, anyját megölték a rohadékok. Gyereke nem lett. Minek is az!? Hogy megtöltsék vele majd a jövő gázkamráit? Dorottya is elhagyta. Már a negyediken járt. Észre sem vette, hogy belépett a házba, és a lépcsőházban jár leszegett fejjel. Közben újra legsötétebb gondolatai telepedtek a lelkére. *Ebédre várok-é, vagy talán meg is halok? Lélekként szálldosom majd horzsolván éjt s napot? Árnyékom rámtekint, míg borong a téli nap. Kincstári sapka rajtam, a nap fején kalap.* Így legalább hamar hazaért. Amint belépett a lakásba, még kabátban, egyből töltött magának egy korty brandyt, aztán ledobta magáról a kalapot, sálat, kabátot, s rágyújtott. Ekkor eszébe jutott a Nyugat. Kihalászta kabátzsebéből, leült a fotelbe, meggyújtotta az olvasólámpát, s meghatódva kinyitotta. A békeidők hangulata szállta meg egy pillanatra. Átlapozta, de sajnos nem talált benne semmi érdekeset. Pedig titokban abban reménykedett, hogyha rábukkan benne valami szépre, ez pedig azt jelentené: jóra fordul minden. Átfutott két nem különösebben jó Gellért Oszkár verset, s ide-oda lapozgatva fölfedezett egy Földi Mihály novellát. Tőle még nem olvasott semmit. Tudta, hogy zsidó volt, mélylélektant kevert valamiféle katolicizmussal, a háború előtt meglehetősen sikeres volt, és valamikor a negyvenes években halt meg. A Giordano Brúnóról szóló írása valahogy megszólította, s hamar magával ragadta. Volt egy rész benne, amit már fennhangon olvasott: „*Eljöttem a tizenhatodik századból, ahol elváltam tőletek abban a hitben, hogy elvégeztem kötelességemet és megtettem értetek mindent, amit egy ember tehet a többi emberért. Eljöttem időn és téren át, századokon át, amelyekben vérhegyek emelkednek, országokon át, amelyekben bűn és butaság tanyázik. Láttam harcaitokat, melyekben egymást gyilkoltátok és láttam forradal-*

maitokat, amelyek úgy terjesztik a világosságot, hogy kiirtják a legvilágosabb fejek életét. Láttam most életeteket, melyet a gőgös értelem és a komisz önzés olyan sötétségbe dönt, amilyen sötétség sohasem volt az én római börtönömben. Láttam tudománytokat, amely nem tud segíteni rajtatok, amely rabszolgákká aljasít benneteket, amely öncélú lett, mert hit nélkül kapkod. Láttam villanytól fénylő uccáitokat; melyeken zsúfoltan tolong a nép és sötét nevetésbe rejti csillagtalan sorsát. Láttam gyáraitokat és földjeiteket, hivatalaitokat és műhelyeiteket, színházaitokat és könyvtáraitokat, melyekben elhagyottan tántorog az árva emberiség, a meghallgatásért kolduló lélek és a sok megtiport nemzet. Láttam sok egyéniséget, de nem találtam egy embert sem, láttam sok tudóst, de egyet sem, aki lelket tud gyujtani, láttam sok okosat, de egyet sem, aki segíteni, vigasztalni, vezetni tud. Küzdöttem valaha a vicsorgó vadállat ellen és el akartam űzni, de tudd meg, hogy rossz helyen kerestem: a vadállatot én is segítettem felszabadítani, mert hiába kötözték meg kiváló bíráim, tévedésemet csábítóvá tette a halálom. Bocsánatot kérek bíráimtól, hogy okot adtam nekik az ítélkezésre. Új fényt akartam gyujtani az isteni fény világában és bíráimnak igazuk volt, amikor tiltakoztak a kettős fény ellen. Új jogot, új tudományt, új morált akartam és nem láttam, hogy még a régire sem vagytok érettek és nemesek." E pár mondat után Rozsos arra gondolt, hogy Földi mindezt még a legrettenetesebb háború előtt írta, és azóta csak rosszabb lett minden. Hát ő miben reménykedik? Megint töltött magának a brandyből, maga mellé dobta a folyóiratot, s újra Radnóti sorait kezdte suttogni:

Oly korban éltem én e földön,
mikor az ember úgy elaljasult,
hogy önként, kéjjel ölt, nemcsak parancsra,
s míg balhitekben hitt s tajtékzott téveteg,
befonták életét vad kényszerképzetek.
Oly korban éltem én e földön,
mikor besúgni érdem volt s a gyilkos,
az áruló, a rabló volt a hős, –
s ki néma volt netán s csak lelkesedni rest,
már azt is gyűlölték, akár a pestisest.
Oly korban éltem én e földön,
mikor ki szót emelt, az bujhatott,
s rághatta szégyenében ökleit, -
az ország megvadult s egy rémes végzeten
vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.

Mondta a verset, s közben patakban folytak az arcán a könnyek. De jó volt, hogy most nem szerepelt; nem kellett ügyelni a hangsúlyokra, a kiejtésre, a nézőkre, elszoruló torkára. Magának szavalt, amitől meg-

tisztult, ám közben végtelen bánat telepedett a szívére. *A világot már nem érted, s nem tudod, hogy téged itt ki értett.* Becsukta a szemét, hallgatta a kinti neszezést. *Szél tombol a kertben, egy ág leszakadt, a sikongás felhallik egészen a házig… Lassan játszik a fagy s mint a halál komoly, jégből gyönge virág pattan az ablakon, hinnéd, csipke csak és súlyosan omlik alá, mint a verejték.* Fogalma sem volt arról, mióta ül a sötét lakásban. Egyik cigarettáról a másikra gyújtott, de már nem ivott, mert nem hatott rá az alkohol. Sőt, egyre tisztább lett a feje, túl tiszta. Nem maradt semmi, amibe belekapaszkodhatott volna, simára gyalulták a lelkét sötét gondolatai. Eszébe jutott, hogy Dorottyát egyszer magával akarta rántani a mélybe. Még szerencse, hogy nem sikerült. Milyen gonosz és önző volt, nem csoda, hogy egyedül maradt. De az egyetlen megoldásnak megint csak ez látszott. Fölkelt, kinyitotta az ajtót, kiment a gangra, s fölnézett a sötét égre. Azt gondolta, hogy *némán emelődik a test, csak a fal kiabál. S tudja a szív, a kéz, meg a száj, hogy ez itt a halál, a halál.* És átlépett a korláton….